

Ta meja je pogojena s stopnjo integralnega doživetja sveta, ki jo pa spreminja in izpopolnjuje. Vzlic navidezni današnji »popolni sprostitev« bo današnja obveljala do prihodnje nove stopnje v razvoju našega občutljivega odzivanja na živeto stvarnost. Ne moremo in ne smemo torej postavljati trajnih meja človeškemu občutenju in doumevanju umetnini nujne estetske zadostnosti, zakaj oboje se počasi, vendar pa nenehno razvija. Kritika mora in mora presojudi umetniške stvaritve z našimi sedanjimi merili, se pravi, z našim sedanjim pojmovanjem in podoživljanjem umetniške kvalitete. Tudi omenjene tvorine prvine umetnin mora presojudi v skladu s sedanjimi čustvovanji in domišljaji. Ta so torej miljejsko in časovno fiksirana, kakor je tudi delo, ki ga presojujemo, otrok svojega časa in ambienta. Prav zato ne moremo označiti za »pozitivne«, »izrazno tvorine prvine« taka pretiravanja v opisanih odstopanjih od veljavnih norm, ki jih občutimo kot »hiperdozirana«, moteča naš »dobri okus« v njegovih sedanjih možnostih doživetja umetniško izpovednega. To zahteva od kritike poštenost, pa čeravno tvega zavoljo tega, da »hodi vselej na repu«, da »ne odkriva pred umetnikom« in »za umetnika« novih poti. Prav spoznanje tega usodnega zamudništva je nagnilo mnoge kritike v nasprotno skrajnost, da namreč vsako novost že a priori razglašajo kot najvišjo umetnost. Morebiti so potlej res za ščep manj zamudniški — so vsaj takoj za umetnikom, ki je delo ustvaril! — toda proti svoji ves-

ti grešijo, če hvalijo »novosti«, ki jih ne zmorejo z doumetjem in doživetjem spoznati za iskreno in polnokrvno umetniško stvaritev. Zapisal sem tudi: z doživetjem, zakaj samo doumetje je za kritiko umetnine premalo. Celo če doumeš, da tiči v likovni stvaritvi obetavna misel, plodna novost, ki bo pomembna za prihodnji razvoj, a v celem delu ne doživi kot umetnine, ga moraš odkloniti kot umetniško nezadovoljivega (priznati pa mu hkrati velja razvojno pomembnost!)

Ob Meškovich kompozicijah »eklektične epske klasike« — tako je to razvojno stopnjo imenoval sam — moram zapisati, da je tako vsebinska kot formalno slogovna plat v tistih mejah, ki ne motita naše likovne senzibilnosti, ampak ji pomenita posebno izrazno likovno sporočilo. Tehnično prelitje te vsebine v adekvatne forme pa je zavestno malomarno in nedorečeno, očitno hoteč tudi z nepopolnostjo prizadeti gledavca. V »občudovanju Janusa« npr. je doza te hotene nespretnosti prevelika za naše današnje estetsko doživetje, zato ga občuti kot spodrsek, kot karikaturu v slabem pomenu besede. V nekaterih drugih pa se je srečno ustavila na meji in jo naše podoživljanje še občuti kot izrazno pomagalo, a ne kot tehnično neznanje ali površnost. Take kompozicije (»4 X absolutno«, »Spomin na očeta« in tudi »Proustova zgodba«) pomenijo novost, ki nas s »heretičnostjo« umetniško prizadeva, a tudi odpira nova pota.

Marijan Tršar

JACOBUS GALLUS: MORALIA

Glasba

Že dobri dve leti je tega, kar je Slovenska matica izdala drugo zbirko Galusovih madrigalov.¹ Če me spomin ne

vara, knjiga razen Lipovškove ocene v Naših razgledih ni dočakala bogatejšega odmeva kot druge notne edicije zadnjih petindvajsetih let. Velikopotezna brezbriznost, s katero opazuje slovenska kulturna, še posebej glasbena javnost te vrste delo, postaja kar znamenita — čisto gotovo pa ni vredna

¹ Jacobus Gallus Carniolus, *Moralia*, Slovenska matica, Ljubljana 1968.

ne naporov ne prizadevanj redkih ljudi, ki so se mu zapisali. Najmanj pač ob Gallusu: bilo bi vsaj razumno, če že ne samoumevno, da pomagamo velikemu skladatelju do cene in vloge, ki mu v sodobnem glasbenem življenju gre. Eno poglavitnih dejanj take usmeritve je seveda tiskanje njegovih del. Malo je spodbudno, da smo razen jubilejne številke Naših zborov pred dvajsetimi leti dobili vse, kar danes premoremo, pri Slovenski matici.² Nič zoper založnico — ta je storila več, kot je kdorkoli pričakoval, najbrž tudi več, kot je njena dolžnost ob precej bogatejših hišah in močnejših ustanovah. Malo spodbudne pa so naše razmere; očitno nam ni kaj prida mar načrtne skrbi za Gallusovo zapuščino, prav tako ne prizadevanj, da bi jo pošteno oživili. Mačehovsko ravnamo z nadvse dragocenim, umetniško pomembnim delom narodne dediščine, za katero nam (vsaj načeloma) ne bi smelo biti žal ne truda ne denarja. Najbolj logična posledica te ugotovitve — o kateri smo, domnevam, istega mnenja vsaj glasbeniki — bi pač bila, da poskrbi za novo izdajo skladateljevega opusa Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Žal, naj je še tako neverjetno, na glasbenem področju Akademiji doslej razen nenatisnjenih del njenih članov ni uspelo izdati dobesedno ničesar. Pobuda Dragotina Cvetka in dejanje Slovenske matice sta spričo naštetega vredna sleherne hvale, nič manj odločitev, da bodo objavili prav madrigale: celotna zbirka mojstrovih motetov, *Opus musicum*, je vsaj strokovnjakom dostopna v ediciji *Denkmäler der Tonkunst in Oesterreich*; povrhu so madrigali gotovo lažja hrana pov-

prečnim zborom in zato bolj primerni za prva srečanja z neznanim glasbenim svetom. Še vedno pa pogrešamo izdajo Gallusovih maš in tudi *Opus musicum* ne bo dosegel (kaj v svetu, niti pri nas!) primerne veljave, če ga ne bomo — sami seveda — znova natisnili. Ta zbirka je umetnikovo osrednje delo; v sodobnem prepisu, pospremljena z novimi muzikološkimi dognanji, bi končno postavila Gallusa na pravo mesto. In to verjetno ne bi bilo odveč niti v breme naši glasbi.

Če se torej zatečem k starosvetnemu, baje še vedno učinkovitemu dokazu: tujcu lahko postrežemo le z majhnim, ne najpomembnejšim odlomkom skladateljevega opusa. Na srečo je zaokrožen. Kolikor vemo, je mojster napisal le sto madrigalov in vseh sto je zdaj pred nami: v zbirki *Harmoniae morales* jih je še za življenje izdal 53 (štiriglasnih), preostalih 47, *Moralia* (za pet, šest in osem glasov), je dal natisniti brat po njegovi smrti.³ Skromna sicer, toda umetniško dragocena zapuščina. Znanim potezam Gallusove muzike dodaja nekaj novih odtenkov, morda manj zanimivih za čisto glasbeno presojo, a nadvse značilnih za ustvarjalčevo duhovno naravo, za tisto območje njegove osebnosti, ki daje umetnikom bistveno človeško barvo. Nanjo postanemo pozorni že ob prebiranju besedil: zadržana, redkobesedna življenjska modrost, spoznanja, rojena iz bolečine, raje odpuščajoč kot sproščen smeh; celo dovtipi, ki bi kakemu Lassu izzvali kup dvoumnih poudarkov, dobijo v tem svetu trpek okus. Bolečino, samotnost, nesrečo slikajo toni mnogo bolj pogosto kot ljubezen (pa čeprav brezupno), preprosto veselje ali vsakdanje prizore. Čez Gallusove madrigale — naslova zbirk sta pomenljiva — je razlita čudna otožnost, nekaj nepričakovano mirnega. Človek, ki jih je

² Dragotin Cvetko-Ludvik Zepič, Gallus, Plautzius, Dolar in njihovo delo, Ljubljana 1963; Jacobus Gallus Carniolus. *Harmoniae morales* (uredil Dragotin Cvetko, spartiral Ludvik Zepič), Ljubljana 1966; Jacobus Gallus Carniolus, *Moralia* (uredil Dragotin Cvetko, spartiral Ludvik Zepič), Ljubljana 1968.

³ Enajst jih je prvič izšlo že v knjigi Gallus, Plautzius, Dolar in njihovo delo, Ljubljana 1963.

pisal, je skusil življenje do dna, preobčutljiv je bil in ga je močno prizadelo. Kdaj pa kdaj zazveni iz teh pesmi pretresljivo spoznanje osamljene duše. Ne kriki italijanskih mojstrov ali asketska odpoved severnjakov; Gallus sprejema svet in usodo z vdanostjo, ki gane in zaboli, ne pomoči ne pričakuje ne odrešenja, zato ne zmore žal besede: njegova tožba ni upor. Ta »spravljenost z Bogom in življenjem«, nebojevitost, tudi zagrenjenost si najde tolažbe (značilno) le v naravi, ob drobnih podobah živali, včasih še ob primerah, ki očitno dramijo prijetne spomine — ali kadar se dotakne glasbe. Misel se nenadoma sprosti, skoraj vedno zložna melodična dikcija postane nepričakovano mehka, ritem se razpleta z novo lahkoto ali pa doseže izjemno močne zgostitve. Z eno besedo: zastrti svet obsije svetlejša luč, spremeni ga in razmakne. Vendar ostanejo — ker že skušamo ujeti nekaj otipljivih človeških potez Gallusove umetnosti — tudi v takih trenutkih kompozicijske, slogovne meje jasno začrtane. Virtuoznega blišča, omamnih zvočnih učinkov, poigravanj in duhovičenj je bore malo, čeprav sledimo dovolj izurjenemu in spretnemu peresu. Tega skladatelju preprosto ni mar. Drugače misli. Odličnost njegovega duha nam zato razkrijejo bolj intimne vrednote stavka: navdihnjenost motivično presnavljanje, okusna uglajenost imitacijskih prepletov, nežna harmonska paleta, skladnost melodičnega oblikovanja. Ni brez pomena, da je najboljši, umetniško najbolj prepričljivi zasnove obdelal prav za štiri in pet, le redko za šest ali osem glasov. Ta naravna, nepoudarjena, brez dvoma iz notranje nuje, s podzavestnimi, umetniško in človeško najbolj prvinskimi ustvarjalnimi vzgoni pogojena intimnost, zazrtost vase, zadržanost, celo odmaknjenost, je pristno slovenska. Sodim, da smo tu pri jedru Gallusove samostojnosti in vrednosti, pri bistvu veličine, ki ne skriva odlo-

čilne poteze našega rodu. Verjetno se bodo prihodnje izdaje mojstrovih del in bodoče monografije morale dotakniti tudi tega območja, kadar bodo dokazovale njegovo etnično pripadnost in izvor.

Kot *Harmoniae morales* sta tudi Gallusovo posthumno zbirko pripravila za natis Dragotin Cvetko (urednik) ter danes, žal, že pokojni Ludvik Zepič, ki je skladbe spartiral in sodeloval, verjetno pomembno, pri revizijskem poročilu. Knjiga je bogata faksimilov in okusno opremljena (za njeno zunanost je poskrbel Janez Bernik), format pa bolj reprezentančno umerjen; ker je notni tisk (zbirko je vzorno notografiral Viktor Fabiani) več kot pregleden, ponekod kar razsipen s prostorom, je zvezek narasel na dobrih 450 strani — to pa bolj ovira kot spodbuja praktično rabo. Prav bi bilo, če bi (kdaj? in kdo?; Slovenska matica?) pri izdaji *Opus musicum* ravnali drugače. Seveda je opomba obrobna. Poglavitno je, da smo po Cvetkovi in Zepičevi zaslugi dobili sodobno izdajo Gallusovih madrigalov, da je ta umetniški zaklad slednjič izročen najširšemu glasbenemu krogu. Kot je v podobnih edicijah navada, je urednik napisal zbirki krajši uvod, v katerem pojasnjuje njen nastanek in se dotika skladateljeve kompozicijske tehnike, kakor jo je (bolj podrobno seveda) razčlenil že v monografiji o Gallusu pred šestimi leti. Težišče uvodnih strani in ključ k urednikovemu razumevanju notnega teksta pa je kajpak revizijsko poročilo. Ne namen ne obseg pričujočega zapisa ne dovoljujeta, da bi natančno pregledali posege v fakturo, ki jo lahko izluščimo iz prvotiska; tu zadevamo ob najbolj nejasna, spriči premnogih dvomljivosti dokončno nerešljiva vprašanja akcidenc in (deloma) mer, ki terjajo natančno razlago in precej pojasnil. Nekatera mesta Gallusovih skladb bodo pač tudi po prihodnjih, drugačnih interpretacijah ostala vprašljiva, saj

gre za individualno, pravilom izmika-joče se razumevanje predloge. Seveda dobivajo prav z razbiranjem akciden nadrobnosti partiture značilne poudarke in dovoljujejo različna pojmovanja. Gallus v uredništvu Dragotina Cvetka in transkripciji Ludvika Zepiča je bolj »zmeren« ali vsaj manj »svoboden«, kot bi ga po izvirniku obnovil kdo drug, bolj prepričan o mojstrovi odločnosti. Vendar nova izdaja ne dokazuje samo skrbno delo, ki si je v petih letih, ob treh zbirkah in monografiji,

izoblikovalo trdna načela, ampak tudi zanesljivost v primernem reševanju negotovih mest današnjim izvajalcem. — Dr. Cvetko je z natisom Moralia sklenil obsežen cikel svojih raziskovalnih (prvič tudi redakcijskih) prizadevanj za pravilno vrednotenje in resnično oživiljanje slovenske glasbe. Posvetil ga je skladatelju z izjemnim opusom in nič manjšo umetniško ceno. Prav bi bilo, če bi se mu ne odpovedal: Opus musicum čaka in terja ponovno izdajo.

Borut Loparnik

ANGELOS BAŠ, NOŠA NA SLOVENSKEM

V poznem srednjem veku in 16. stoletju. Mladinska knjiga 1970

Književnost

Knjiga Noša na Slovenskem je s svojimi nekaj več kakor 140 stranmi po obsegu sorazmerno skromna. Avtor izjavlja, da je bilo »delo spočetka zasnovano kot prvo večje poglavje v zgodovini noš na Slovenskem, ki jo je spričo stanja virov mogoče začenjati šele s poznim srednjim vekom, saj prej viri o noši pri nas v poglobitnem manjkajo...« In nekaj dalje: »Ko je bila opisana raziskava končana, ni bilo mogoče dobiti zanjo založnika, ki bi jo objavil v celoti...« Pričujoča knjiga je torej povzetek »predloženi znanstveni javnosti«, razen nekaterih razdelkov knjige, ki so dodani kot posebne razprave. Taka, kakršna je knjiga pred nami, pomeni nedvomno dragoceno pionirsko delo. Saj ne gre za nič več in nič manj kakor za prvo, po strogo znanstvenih vidikih priobčeno delo o nošah na Slovenskem, sestavljeno ob upoštevanju velikega gradiva ohranjenih fresk in kipov, z uporabo tako imenovanih policijskih redov, ki so, bodisi uspešno bodisi (kakor avtor večkrat ugotavlja) brezuspešno določali, česa naj se drži prebivalstvo, ob še bolj dokazanih arhivskih virih, ki govorijo o zapuščinah in oblekah, ki so se — takrat kar pogostokrat — prenašala

na drugi rod. Kot vesten znanstvenik je avtor kot štipendist posebej v Marburgu in Münchnu zbral velikansko, dobro presajeno primerjalno gradivo iz Srednje Evrope, s katero je bilo povezano slovensko ozemlje, ne da bi bil pri tem zanemaril očitne povezave z zahodnimi sosedi ob Jadranu. Gotovo je knjiga »dvojne, etnološke in zgodovinske vsebine«, kakor pravi avtor, le da zgodovinska spoznanja »prevladujejo«.

Avtorju je nedvomno priznati izredno marljivost in znanstveno vestnost, več kot samó spoštovanja vredno vne- mo za delo, ki je po svoje nedvomno mikavno, terja pa tudi izrednih naporov. Kdor koli je kdaj sam poskusil obravnavati noše v zgodovini, bo znal vsaj nekoliko slutiti, na koliko težav je naletel pisec, kolikokrat je ob fragmentarnem gradivu izbrskal kakšen znanstveno zanesljiv podatek prav z detektivsko prenikavostjo. Koliko je tako delo ob »poustvarjanju« podob ljudi preteklih obdobij v celoti nedvomno privlačno, toliko je zanj potrebnih — dobesedno — nešteto analitičnih ugotovitev, ki so imenitne kot gradivo, vendar same po sebi skorajda strahotno stvarne. Primer iz strani 137.: »Sredi 16. stoletja je bilo sukno v preprostejšem oblačilnem območju nekaj dražje, saj dovoljuje Ferdinandov red 1552 'preprostemu ljudstvu' sukno do po 1 gld 30 kr za vatel ali nekako do